

LIBRIS

We know
books

Cosmin Popa este cercetător în cadrul Institutului de Istorie Nicolae Iorga al Academiei Române, specializat în istoria URSS/ Rusiei și istoria Europei Centrale și de Sud-Est, perioada comunistă și contemporană. Și-a făcut studiile universitare la București și Moscova. Doctor în istorie al Universității București din 2007, cu studii postdoctorale între 2011 și 2013. A lucrat în mass-media ca documentarist, reporter, șef de departament și manager la Mediafax, *Adevărul* și NewsIn.

Este membru al Comisiei Mixte a Istoricilor din România și Federația Rusă, membru al Comisiei româno-ruse pentru studierea problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv problema Tezaurului României, deșus la Moscova în timpul Primului Război Mondial, împuternicit pentru Programul Centenar al Academiei Române.

COSMIN POPA

**INTELECTUALII LUI
CEAUȘESCU
ȘI ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
(1970-1989)**

LITERA
București

*Intellectualii lui Ceaușescu și
Academia de Științe Sociale
și Politice (1970–1989)*
Cosmin Popa

Editor: Vidrașcu și filii
Redactor: Ilieș Câmpeanu
Corector: Laura Udrea
Copertă: Bogdan Mitea
Tehnoredactare și prepress:
Bogdan Coscaru

Descrierea CIP a Bibliotecii
Naționale a României
POPA, COSMIN
Intellectualii lui Ceaușescu și
Academia de Științe Sociale
și Politice (1970–1989) /
Cosmin Popa. – Ed. a 2-a. –
București : Litera, 2021

ISBN 978-606-33-7375-6

32

Carte Pentru Toți este parte
a Grupului Editorial Litera
tel.: 0374 82 66 35;
021 319 63 90; 031 425 16 19
e-mail: contact@litera.ro
www.litera.ro

Copyright © 2021
Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

CUPRINS

PREFAȚĂ. POVESTEA RĂULUI: ROMÂNIA LUI CEAUȘESCU ȘI INGREDIENTELE EI	7
ÎN LOC DE INTRODUCERE. PENTRU O METODOLOGIE A „CEAUȘISMULUI”	21
1. EVALUAREA „MOȘTENIRII” ȘI PROIECTAREA VIITORULUI	47
2. INTELECTUALII, OBIECT DE STUDIU ÎN LABORATOARELE PARTIDULUI	59
3. STATUL DE TIP NOU ȘI CHEMAREA LA ORDINE	80
4. ÎNFIINȚAREA ACADEMIEI CC AL PCR SAU TEORIA POLITICĂ APLICATĂ	105
5. DINAMISMUL ÎNCEPUTURILOR	120
6. ULTIMUL ASALT COMUNIST ÎMPOTRIVA ACADEMIEI ROMÂNE	151
7. AMPLASAREA ÎN DISPOZITIV A ACADEMIEI PARTIDULUI ȘI AMURGUL „TITANILOR”	188
8. ÎN VĂLTOAREA CEAUȘISMULUI REAL: „PROGRAMUL IDEOLOGIC”	215
9. PROPAGANDA OFICIALĂ EXTERNĂ: POLITICI, INSTITUȚII ȘI OAMENI (ANII 1970)	233
10. LUPTA PENTRU PRIVILEGIUL MINCIUNII: ION POPESCU-PUȚURI <i>VERSUS</i> MIRON CONSTANTINESCU	264
11. „VREMURI GRELE” – AUSTERITATE ȘI CONTROL	279
12. MIHNEA GHEORGHIU SAU „ȘTIINȚA” CULTULUI LUI CEAUȘESCU	289

13. „LUMILE“ ȘTIINȚEI ÎN CEAUȘISM	We know books	299
14. MODERNIZARE PRIN DESFIINȚARE		312
15. VARA FIERBINTE A ANULUI 1976		340
16. SFÂRȘITUL VISULUI DE MĂRIRE		370
17. CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE DE LA BUCUREȘTI SAU REVERBERAȚIILE UNEI GLORII APUSE		381
18. BĂTĂLIILE PROPAGANDISTICE ȘI DECĂDEREA ASSP		418
19. A FOST ASSP UN PROIECT EȘUAT?		464
BIBLIOGRAFIE		493

Prefață

POVESTEA RĂULUI: ROMÂNIA LUI CEAUȘESCU ȘI INGREDIENTELE EI

Care sunt ingredientele de fabricare a comunismului lui Nicolae Ceaușescu?

Volumul pe care îl deschideți este exact ce căutați: o „carte de bucătărie“ a ceea ce regimul comunist de la București a produs vreme de câteva decenii, iar Cosmin Popa este un „bucătar“, așa cum ni-l amintim pe André Glucksmann cu *Bucătăreasa și mâncătorul de oameni*. De data aceasta, în paginile care urmează, ne descrie meticolos cum „se gătește“ ideologic totul între 1965 și 1989, mai precis prin *folosirea conținuturilor naționale, interpretate în grile specifice, turnate în forme preluate din practica stalinismului sovietic postbelic*.

Ce este propaganda scrisă, citită și difuzată de instrumentele ideologice și științifice ale lui Nicolae Ceaușescu între Congresul al IX-lea al PCR (1965) și Congresul al XIV-lea din noiembrie 1989? Corupția intelectualilor și a factorilor de decizie culturală, transformarea comunismului românesc

LIBRIS

We know
books

într-o venală „afacere de familie”, instituționalizarea imposturii totale, ridicate la rang de virtute, îndoctrinarea societății și efortul conștiincios de naștere a unui „om nou”. Printr-o traducere corectă a fenomenului, Cosmin Popa spune că prima parte a epocii lui Nicolae Ceaușescu prezintă destule similitudini cu Germania nazistă, lipsa unei viziuni articulate, care să acopere domenii esențiale, fiind compensată de *indicațiile* particulare ale liderului.

Cel mai probabil, până acum au existat puține provocări de a citi regimul comunismului românesc prin prisma acestor *indicații* care înlocuiau programe, proiecte, valori, evaluări, chiar instituții. Tocmai de aceea, trebuie să evaluăm corect un pariu câștigător, acela prin care Cosmin Popa a avut curajul de a aborda în această cheie anatomia dictaturii de la București în perioada 1965–1989.

Dincolo de întregul instrumentar specific, care rămâne valabil peste tot în jumătatea răsăriteană a Europei între 1945 și 1989, cultul personalității este elementul inconfundabil pe care îl găsești la București. Unii i-au spus *comunism național*, ca explicație la reacțiile critice ale lui Nicolae Ceaușescu la imperialismul sovietic și la controlul dogmatic al Moscovei asupra partidelor, regimurilor și liderilor din spațiile de ocupație și influență. Cu alte cuvinte, oficiosul *Pravda* se transforma, la Belgrad, Budapesta sau Praga, în cotidiene comuniste în limbile sârbă, maghiară sau cehă, care nu mai

rămâneau doar traduceri sterile din limba rusă, ca în deceniul următor „eliberării” sovietice din 1945. Iar imaginile unui Josip Broz Tito (în Iugoslavia), Władysław Gomułka (în Polonia) sau Imre Nagy (în Ungaria) sunt de multe ori extrase din albumul cu fotografiile ororilor totalitare pe care le-au împărtășit, aprobat sau supravegheat, conturându-se ideile edulcorate ale unei disidențe, chiar ale unei opoziții, față de URSS, Stalin și Kremlin.

Alții, mai direcți, precum Vladimir Tismăneanu, vorbesc de-a dreptul despre un *stalinism național*, posibil în țările cu mișcări de stânga foarte slabe sau inexistente, unde regimurile totalitare au fost impuse direct de Moscova, iar beneficiarii au fost membrii unor societăți rurale și conservatoare, puțin modernizate sau cu legături nu tocmai solide cu modernitatea. Acolo au fost posibile ascensiunile și deciziile nevestelor liderilor (de-ar fi de amintit doar Elena Ceaușescu, Nexmije Hoxa sau Jiang Qing) și doar acolo partidul, statul și aspirațiile meschine de familie tradițională și numeroasă s-au împletit până la osmoză. România – ca și Albania lui Enver Hoxa, China lui Mao sau Coreea de Nord a lui Kim Ir Sen – este dovada exemplară că un regim comunist poate să apară și să funcționeze ca decont al unor interese externe (desigur, ale URSS, altfel opoziția la Kremlin ar fi anulat afilierea la alianțele lumii comuniste) sau

LIBRIS We know BOOKS
al unui mecanism de funcționare fără legătură cu opțiunea socială.

De ce este importantă propaganda în regimul lui Nicolae Ceaușescu? Și cum exprimă Cosmin Popa nevoia de a construi și modela sistemul funcțional din ultimele decenii comuniste românești?

Tocmai prin extragerea ideologiei și a instrumentelor ei populare din totalitatea ingredientelor totalitare, ca formă esențială de definire a epocii. Aceasta este, până la urmă, modalitatea în care Cosmin Popa se poziționează definitiv într-un spectru destul de aglomerat al celor care evaluează comunismul românesc. Prin experiență, intuiție, analiză și recurs la povara memoriei, autorul paginilor acestei cărți stabilește că *regimurile comuniste au fost dictaturi bazate pe supremația ideologiei, partidul comunist jucând rolul de emisar divin, deținător al adevărilor ultime despre natură, societate și om.*

Unde găsește Cosmin Popa comunism?

La prima vedere, oriunde. Propaganda are menirea nu doar de a construi o imagine, dar și de a legitima istoric și funcțional un regim. Orice eveniment sau personaj are legătură cu liderul suprem și nu puține sunt situațiile în care Nicolae Ceaușescu era nimic altceva decât un urmaș al lui Burebista, Mircea cel Bătrân sau Ștefan cel Mare. Iar în anii 1980, Republica Socialistă România avea deja o

legitimare de 2050 de ani: momentul stabilit de propagandă ca fiind fondator al unui stat dac.

Pentru a desena o astfel de realitate, a fost motivat – financiar și meritocratic – un arsenal redutabil al propagandei interne și externe. Instituții întregi, dar și personalități din țară și din străinătate au acceptat să legitimizeze existența comunismului românesc, mai ales al aceluia cu nuanțe așa-zis disidente, din timpul lui Nicolae Ceaușescu. Cel mai sigur, din convingere, dar adesea și interesați de notorietate și de avantaje materiale. Academia de Științe Sociale și Politice (ASSP), înființată în 1970, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, uniunile profesionale și de creație și, deasupra lor, *indicațiile* permanente ale lui Nicolae Ceaușescu și gândirea rudimentară a Elenei Ceaușescu ar fi pe deplin edificatoare. Laborator al conceperii politicilor de partid și un organism de aplicare a acestora în chestiuni de propagandă, Academia de Științe Sociale și Politice a refondat stalinismul și dogmatismul în România după puținii ani de falsă remotivare ideologică de după 1964. Organizată de Paul Niculescu-Mizil, Miron Constantinescu și Constantin Daicoviciu, după *indicațiile* lui Nicolae Ceaușescu, instituția a devenit „uzina” de propagandă care a furnizat regimului, până în 1989, nu doar personal specializat, dar și soluții ideologice – din ce în ce mai primitive – pentru parcursul României. Iar desemnarea lui Miron Constantinescu la conducerea

forului a reprezentat, spune Cosmin Popa, nimic mai mult decât o dorință a lui Ceaușescu de a re tehnologiza stalinismul.

La o altă vedere însă, acest comunism nu seamănă decât în cadrele lui generale cu ceea ce se obișnuia la Budapesta, Varșovia sau Praga, sau chiar la Moscova după 1985. Și aceasta pentru că, dincolo de eforturile propagandei de a particulariza „epoca de aur“ în fața vecinătății, România comunistă cunoaște după 1965 un traseu invers, spre stalinism și dogmatism, eliminând și cele mai firave speranțe de reformare și de liberalizare. Deși, acum știm, nici un regim totalitar nu are șansa să fie deschis, el nu poate fi schimbat decât prin moarte dură.

Distanțele dintre știință și propagandă, în laboratoarele institutelor de cercetare din „uzinele comuniste“ de istorie și de filosofie, sunt nesemnificative în multe situații, iar notorietatea dobândită prin efortul delator la adresa competenței și adevărului a fost moștenită și în deceniile următoare lui 1989. Ceea ce, până la urmă, ar putea evidenția un succes notabil al creației „omului nou“. Pornind de la exemple concludente, precum Institutul de Istorie Nicolae Iorga din București, de pildă, Cosmin Popa stabilește că directorii acestora erau prinși între ciocanul partidului și nicovala scrupulelor științifice. Aproape fără excepție, conducătorii aceștia conștientizau absurdul directivelor

ideologice, al limitărilor de ordin politic și realitatea deplorabilă a resurselor precare alocate cercetării. Disputa irațională dintre propagandă și cercetare era, desigur, mai degrabă inexistentă în domeniul științelor umaniste: aproape că nu există o „regiune“ imaculată, unde indicațiile să nu fi afectat în vreun fel, fie material (prin sistarea colaborărilor, deplasărilor externe, schimburilor de carte), fie, de-a dreptul, prin interzicerea temelor sau chiar prin excluderea din colectivele academice. Au existat câteva „zone de neutralitate“, mai precis niște „pacte“ între directorii institutelor și responsabilii ideologici, de o parte, și acei cercetători veritabili, de cealaltă parte, care se țineau departe de sistemul politic și care nu erau sabotaji, dar nici protejați în mod special. Aceștia din urmă, și doar lor, le datorează România operele monumentale ale științei și cercetării din anii 1965–1989.

Ceaușescu a construit o lume în care propaganda, credea el, putea face minuni. Oricum, avea credința că aceasta, aproape singură, putea rezolva crizele sistemice pe care România, deja de la mijlocul anilor 1970, nu le mai putea depăși. Conducătorul partidului și statului nutrea față de propagandă – și mai puțin față de ideologie – un respect aproape mistic. Formula „avântului revoluționar“ putea fi paleativul oricăror necazuri – din agricultură, minerit, transporturi sau știință. Tehnologia, forța și chiar logica erau surmontate de

LIBRIS | We know books

puterea convingerii și aceasta a reprezentat tema principală a discursului public în ultimele două decenii de comunism românesc. Mediul academic de la București a fost obligat să se preocupe de formula integratoare a „revoluției socialiste“, apoi a „societății socialiste multilateral dezvoltate“, bazate pe un „om nou“, pe *indicații* și, desigur, pe personalitatea liderului suprem. Iar unul dintre obiectivele fundamentale a fost un război ideologic, ferm și necruțător, cu basmele cu Făt-Frumos și cu Albă ca Zăpada din grădinițele cu „șoimii patriei“. Căci, spunea în vara anului 1976 Nicolae Ceaușescu, fără ca venerabilul președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice să remarce ridicolul, devenea obligatoriu „*să scoatem din munca politico-educativă activitatea bazată pe basme și pe «Scufița Roșie» sau «Capra cu trei iezi». Aceasta nu este baza educației. În general, dacă te duci în grădinițele de copii, activitatea nu este legată de educația de luptă patriotică, de muncă*“.

Desigur, nu este doar atât și nici atât de simplu, pentru că, până la urmă, comunismul românesc conține o doză majoră de discurs ipocrit și de acțiune vasală din partea decidenților și a majorității, o complicitate sordidă între cei ajunși în funcții, cei care și le doreau și aceia, mulți, care pierduseră valorile solide. Distrugerea zonelor istorice (în locul reabilitării și punerii în valoare) era argumentată adesea de specialiști și de viitorii locatari,

alimentația rațională (fără carne, grăsimi, legume și fructe proaspete sau articole din import) era digerată de medici nutriționiști, de doctori sau de cercetători ca fiind una dintre realizările epocale, chiar și scrierile indigeste ale literaturii, istoriei sau științelor sociale găseau admiratori sau doar oameni plătiți să le apere. De ce au făcut-o atunci? Nu răspund nici acum. Și, desigur, nu *toți* au făcut la fel: prin urmare, nu există vină colectivă.

Într-un astfel de regim, în care imaginarul istoric a devenit esențial pentru fundamentul propagandistic, specialiștii adunați în institutele Academiei de Științe Sociale și Politice, „uzina“ de idei a lui Nicolae Ceaușescu, reprezentau simbioza dintre ideologie și știință. Regimul avea nevoie de intelectuali nu doar pentru reprezentare internă și externă, ci și pentru a împlini credința oarbă și militantismul deplin, pentru obținerea supunerii și credinței totale, fără a se mai lăsa mulțumit cu simplele lingușiri cu parfum savant. Transformarea științei în propagandă a fost principalul obiectiv al regimului, iar Nicolae Ceaușescu a desăvârșit acest proces. Instrumentalizarea Academiei de Științe Sociale și Politice drept pepinieră principală de resurse a anulat nu doar influența, ci și relevanța a ceea ce mai rămăsese din vechea Academie Română (fondată în 1866), reclădită ideologic în 1948 drept Academia Republicii Populare Române (apoi, din 1965, RSR). Nu doar depunerea de jurăminte de

vasalitate față de Ceaușescu, golirea de conținut științific a membrilor și secțiilor ASSP au contribuit la acest proces (cu lugubre reprezentări și astăzi). Ca un model semnificativ de construcție identitară a regimului, în 1974 instituția a fost subordonată de-a dreptul Consiliului de Stat pentru Știință și Tehnologie și tratată, apoi, drept o simplă anexă a Secției Propagandă și Agitație a Partidului Comunist Român. De fapt, după alegerea Elenei Ceaușescu membru al Academiei (în 1974) și, imediat apoi, a altor 26 de membri ai Comitetului Central al PCR, forul științific s-a redefinit mai degrabă ca o formă de aplicare consecventă a demagogiei ca patologie națională decât ca un minim respect pentru gândire și cultură. Iar prăbușirea totală în ridicol s-a petrecut în 1985, când Nicolae Ceaușescu a fost ales membru de onoare.

Cosmin Popa reușește să lege exegezele despre comunismul românesc – abundente până acum – de un traseu definitiv pentru decriptarea anatomiei totalitarismului prin cheia ideologiei și propagandei. Ele, mai întâi de toate, definesc regimul și inventarul lui, așa cum stabilește și Martin Malia, de pildă, vorbind de *ideocrații partocratice*.

Cum pot fi explicate colaborarea, participarea și transformarea științei românești în propagandă în a doua jumătate a regimului totalitar?

Au lipsit, cel mai adesea, coerciția fizică, tortura și amenințarea cu închisoarea, spre deosebire de ce

se întâmplase până în 1964. Dar au apărut formule mai atrăgătoare, de recompensare a celor care transferau mesajul oficial în limbaj științific. Desigur, ele sunt o formă de corupere, care a restructurat fundamental nu doar resursele cercetării românești, dar care a reprezentat o rezervă generoasă de cadre dedicate, utilizate în domenii și situații pe care regimul și, apoi, după 1989, reziduurile lui le-au avut la dispoziție și cărora le-au instrumentat notorietatea și situația materială. Un caz complex, exploatat cum se cuvine în aceste pagini, este cursa de alergare dintre Miron Constantinescu și Ion Popescu-Puțuri pentru obținerea statutului credibil de lider al partidului, pentru Nicolae Ceaușescu, încă înainte de 1944. Cosmin Popa scrie că, și în acest context irespirabil, nu au lipsit reușitele științifice: petrecute la periferiile sistemului, dar atent monitorizate, ele au adus costuri personale și profesionale incomparabil mai mari decât beneficiile.

Mai este ceva ce apare ca formulă incitantă în „bucătăria” comunismului pe care o citiți acum.

Cosmin Popa acceptă, ca toți ceilalți, că 1971 a fost un an crucial pentru evoluția comunismului românesc, dar exclude ideea că restalinizarea ideologică ar fi fost influențată de vizitele în R.P. Chineză și R.P.D. Coreeană. Ceaușescu a căutat, crede autorul, să evite experiența „revoluției culturale” chineze, știind că alimentarea revoltei chiar de către